

شناسایی و اولویت‌بندی

آسیب‌ها و تهدیدهای فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی

محسن محمدی خانقاهی* / امیر موسیوند**
ایوب نیکونهاد*** / صفیه رضایی****

چکیده

فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی، تهدیدهای متعددی در ابعاد مختلف در پی داشته است. پژوهش کنونی در پی شناخت و اولویت‌بندی مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیدهای مطرح در این زمینه است. از این جهت، سؤال پژوهش این‌گونه قابل ارائه است: آسیب‌ها و تهدیدهای فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی چیست و اولویت‌بندی آن چگونه است؟ در این پژوهش، از روش پیمایش استفاده شده و با ابزار پرسشنامه، نظر ۴۰ نفر از خبرگان ارتباطات، مدیریت رسانه، سواد رسانه‌ای و مسائل امنیتی، کسب گردید. براساس نتایج، تهدیدهای سیاسی برجسته‌تر از سایر تهدیدها بوده و قطبی‌سازی فضای اجتماعی، کاهش اعتماد سیاسی شهروندان به نظام جمهوری اسلامی ایران و موارد دیگر، از مهم‌ترین تهدیدات است. جهت رفع این تهدیدها، راهکارهایی چون پاسخ‌گویی به‌هنگام و جامع به نیازهای خبری و اطلاعاتی شهروندان، توسعه و ارتقای شبکه‌های اجتماعی و سرویس‌های بومی و راه‌اندازی مرکز مقابله با عملیات‌های روانی پیشنهاد می‌گردد.

واژگان کلیدی

سواد رسانه‌ای، شبکه‌های اجتماعی، آسیب‌ها، تهدیدات، ایران.

mohamadihi@gmail.com
amirmousivand96@gmail.com
anikunahad@gmail.com
safiyerezaee@gmail.com
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۷/۱۵

*. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه شاهد، تهران. (نویسنده مسئول)
**. دانش‌آموخته علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه صداوسیما، تهران.
***. دانش‌آموخته دکتری علوم سیاسی، دانشگاه شاهد، تهران.
****. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه شاهد، تهران.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲

طرح مسئله

جوامع انسانی در اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیستویکم به نحوی تغییر کرده است که از آن با نام‌های «عصر اطلاعات و فناوری ارتباطات»، «دهکده جهانی»، «جامعه اطلاعاتی» و «جامعه شبکه‌ای» یاد می‌شود. علت نامگذاری عصر حاضر با چنین عناوینی، آن است که ما در روزگاری زندگی می‌کنیم که «رسانه‌های نوین» و «اطلاعات»، عضو کلیدی و لاینفک جوامع امروز هستند. یک نگاه دقیق به محیط اطرافمان، ثابت می‌کند رسانه‌ها همه ابعاد زندگی ما را فراگرفته‌اند. همچنین عصر حاضر را عصر «جامعه اطلاعاتی» می‌نامند، به این دلیل که امروزه، «دانش و اطلاعات» در حال تبدیل شدن به عوامل کلیدی در توسعه اجتماعی و اقتصادی است. (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹: ۵۸) از سویی باید گفت نقش رسانه‌ها، نقشی فراتر از اطلاع‌رسانی صرف است. هم‌اینک رسانه‌ها ابعاد امنیتی جدیدی در سطح ملی و بین‌المللی ایجاد کرده‌اند و بسیاری از مفروضات و اصول پیشین را در ساختار روابط و حقوق بین‌الملل به چالش طلبیده‌اند. رسانه‌های امروز به‌عنوان مکمل نیروی نظامی و تهدیدکننده امنیت در سطوح مختلف آن اعم از فردی، ملی، بین‌المللی و جهانی به‌شمار می‌روند. (پورطهماسبی و اتجور، ۱۳۸۷: ۱۰۵)

از سوی دیگر، بررسی‌های کارشناسی نشان از آن دارد که علاوه بر اثرپذیری نسبتاً بالای افکار عمومی از عملیات رسانه‌ای بیگانگان، حجم اخبار و شایعات در فضای مجازی کشور بسیار بالاست که از منظر کارشناسان علت اصلی آن، پایین بودن سواد رسانه‌ای در میان کاربران ایرانی است. بر این اساس، این پژوهش در پی شناخت و اولویت‌بندی مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. بر این اساس، سوال اصلی پژوهش آن است که: آسیب‌ها و تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی چیست و اولویت‌بندی آن چگونه است؟ برای پاسخ به این پرسش ضمن بهره‌گیری از تحلیل اسنادی، از روش پیمایش و رجوع به خبرگان بهره گرفته شده است.

الف) مفاهیم و چارچوب مفهومی

۱. سواد رسانه‌ای

زندگی در جامعه اطلاعاتی به سواد اطلاعاتی یعنی مجموعه‌ای از توانایی‌ها و مهارت‌ها برای جستجو، ارزیابی و استفاده مؤثر از اطلاعات نیاز دارد. بسیاری واژه «سواد رسانه‌ای» را با خواندن رسانه‌های چاپی، رسانه‌هایی همچون فیلم و تلویزیون که در حیطه سواد بصری هستند و سواد کامپیوتری معادل می‌دانند، درحالی‌که سواد رسانه‌ای یک کل است که این عوامل جزء اجزای سازنده آن محسوب می‌شوند. (میرجلیلی، ۱۳۸۵: ۱۰۹) درواقع باید گفت سواد رسانه‌ای چیزی فراتر از توانایی‌های ویژه و مقوله‌ای

عام‌تر است که چنین تعریف می‌شود:

سواد رسانه‌ای مجموعه‌ای از نگرش‌ها و چشم‌اندازها است که مورد استفاده فعال و پویای ما در برابر رسانه‌ها قرار می‌گیرد تا بتوانیم معانی پیام‌های رسانه‌ای را تفسیر کنیم. نگرش‌های ما بر اساس ساختارهای دانشی مان ساخته می‌شود. (پاتر، ۱۳۹۱: ۹۱)

بنا به تعریف «دیوید کانسیداین»^۱ از سواد رسانه‌ای: «سواد رسانه‌ای توانایی دسترسی تحلیلی و ارزیابی اطلاعات در انواع چارچوب‌های چاپی و غیر چاپی است». (کانسیداین، ۱۳۷۹: ۲)

جمیز براون در مقاله‌ای با عنوان «رویکردهای سواد رسانه‌ای» می‌گوید:

در نیم قرن گذشته سواد رسانه‌ای شامل توانایی تحلیل شایسته و به‌کارگیری ماهرانه از روزنامه‌نگاری چاپی، محصولات سینمایی، برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی و حتی تبادل اطلاعات رایانه‌ای (از جمله تعاملات زمان واقعی از طریق شبکه جهانی اینترنت) شده است. (براون، ۱۳۸۵: ۵۸)

مسترمن عقیده دارد:

هدف آموزش رسانه کمک به مردم است تا در همان حالی که رسانه‌ها پیام‌ها را جعل می‌کنند، چگونگی تحریف واقعیت از سوی آنها را بفهمند و نیز نمادهایی را که واسطه دانش ما از جهان واقعی است را بشناسند. (پاتر، ۱۳۹۱: ۳۱۹)

از منظر شکرخواه نیز:

سواد رسانه‌ای صرفاً به معنی خواندن یا نوشتن نیست. همچنان‌که به مفهوم تشخیص دادن خبر از مصاحبه و یا گزارش از میزگرد و غیره هم نیست. بلکه سواد رسانه‌ای به دنبال تشخیص رابطه دانش و قدرت و سپس رابطه قدرت و عدالت اجتماعی است. (شکرخواه، ۱۳۸۸: ۴)

محسنیان‌راد، ضمن متمایز خواندن سواد رسانه‌ای با سواد رقومی، در تعریف سواد رسانه‌ای می‌گوید:

سوادی است که در حالت انبوه شدن پیام‌ها در سپهر ارتباطی مخاطب قرار می‌گیرد. اینکه مخاطب چگونه به آسانی پیام‌های مورد نیاز خود را پیدا کند. به عبارتی توانایی تشخیص پیام‌هاست و اینکه مخاطب بداند رسانه‌های مورد نظر، کدام پیام را با هدف خبررسانی منتشر می‌کنند یا قصد پروپاگاندا (تبلیغات سیاسی) دارند. (رضایی، ۱۳۹۰: ۶۹)

1. David Conceidain.

در بیشتر تعریف‌ها، سواد رسانه‌ای به‌عنوان توانایی دسترسی به رسانه‌ها، درک و فهم رسانه‌ها، ارزیابی منتقدانه بافت‌های رسانه‌ای مختلف و محتوای رسانه‌ها و نیز خلق ارتباط در بافت‌ها و شرایط گوناگون معرفی می‌شود. (یزدیان، ۱۳۹۱: ۹۶)

۲. امنیت

مفهوم کلی امنیت «احساس آزادی از ترس» یا «احساس ایمنی» (ماندل، ۱۳۷۴: ۴۴) و «رهایی از تردید» (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۲) ذکر شده است. هافمن نیز معتقد است:

امنیت، حمایت فیزیکی از یک ملت و مصلحت و محفوظ داشتن فعالیت‌های اقتصادی آن از جریانات ویران‌کننده بیرونی است. (رک: کاویانی‌راد، ۱۳۸۳: ۲۰)

از منظری دیگر، امنیت به معنی «فقدان هرگونه تهدید مالی و روحی از سوی محیط‌های داخلی و خارجی» (عیوضی، ۱۳۸۸: ۳۱۰) است و دارای دو عنصر اساسی تهدید و فرصت است و برقراری امنیت منوط به رهایی نسبی از تهدید و بهره‌گیری از فرصت‌هاست. در رویکرد جدید که عمدتاً در مکتب کپنهاگ قابل تعریف است، شاهد گسترش دامنه امنیت به ابعاد چندگانه نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی هستیم. (Buzan & et al., 1998: 78) در واقع می‌توان گفت امنیت به حداقل رساندن تهدید را در بر می‌گیرد. این تهدیدها صرفاً از نوع قدیمی، سخت‌افزاری و نظامی نیستند بلکه تهدیدهای جدید و غیر نظامی مانند تهدیدهای رسانه‌ای و انواع حملات سایبری را نیز شامل می‌شود. (محمدی خانقاهی و آزادی، ۱۳۹۹: ۵۷)

۳. نقش آفرینی امنیتی رسانه‌ها در جامعه ایران

«کاستلز» معتقد است:

شبکه‌های اجتماعی ریخت اجتماعی جوامع ما را تشکیل می‌دهند و گسترش منطق شبکه‌ای، تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرآیندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد می‌کنند. (رضائیان، ۱۳۹۳: ۸۶)

نقش مسلط رسانه‌ها در مدیریت افکار عمومی امروزه بر هیچ‌کس پوشیده نیست، از این رو منبع مهم قدرت در جهت منافع افراد، گروه‌ها و کشورها به‌شمار می‌رود. (گالبرایت، ۱۳۷۱: ۷۰) با ظهور شبکه‌های اجتماعی در دو دهه اخیر، این وضعیت توسعه یافته است و رسانه‌های اجتماعی تبدیل شده‌اند به یک ابزار کاملاً جدید و فوق‌العاده قدرتمند برای «پخش اکاذیب» و «احساسات» که پیش‌برنده جنگ است. مرکز

عالی ارتباطات استراتژیک ناتو که بازوی این نهاد در عرصه فرهنگ و رسانه محسوب می‌شود، در یکی از جدیدترین گزارش‌های خود، به موضوع رسانه‌های اجتماعی تحت عنوان «رسانه‌های اجتماعی به مثابه ابزار در جنگ هیبریدی» پرداخته است. (svetoka, 2016: 13 - 15) از طرفی این شبکه‌ها با اختلال در نظام ارزشی، شکل‌دهی به گفتمان‌های جدید و معارض، تغییر سبک زندگی و ... اثرگذاری امنیتی در حوزه فرهنگی - اجتماعی دارند. (محمدی خانقاهی، مرادی و رضایی، ۱۳۹۶: ۲۰)

نقش‌آفرینی رسانه‌ها در معادلات قدرت و امنیت در طی زمان عمیق‌تر و پیچیده‌تر شده است و فراتر از نبرد نرم، نقش آنان در جنگ شناختی مورد توجه قرار گرفته است. تغییر نگرش در جامعه، اختلال و خطا در دستگاه محاسباتی تصمیم‌گیران، اثر بخش کردن جنگ اطلاعاتی، ایجاد گسست عاطفی - ادراکی بین اقشار جامعه و نخبگان با حاکمیت و زوال سرمایه اجتماعی، از کارویژه‌های جنگ شناختی در عصر ما به‌شمار می‌آید. (اخوان، ۱۳۹۸: ۲) اهداف اصلی دشمن در این جنگ از بین رفتن اعتماد جامعه نسبت به حاکمیت، نابود کردن نیروهای اجتماعی و سرمایه‌های غیرمادی کشور رقیب است. در جنگ شناختی دشمن به دنبال اعتمادزدایی، ناامیدسازی جامعه، ناکارآمد نشان دادن حاکمیت، از بین بردن مشروعیت و زیر سؤال بردن اعتبار نظام و حاکمیت یک کشور از طریق ابزار استراتژیک رسانه‌های اجتماعی است که این وضعیت به‌ویژه در دهه ۹۰ علیه جمهوری اسلامی ایران مشهود بوده است. به‌عنوان نمونه، حجم اخبار جعلی و منفی که نقش مؤثری در توسعه بی‌اعتمادی و ناامیدی دارد، در فضای مجازی کشور بسیار بالاست و این وضعیت عمده‌تأ ناشی از فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است و توسعه سواد رسانه‌ای از مؤثرترین شیوه‌های مقابله با این وضعیت است. (سلطانی‌فر، ۱۳۹۶: ۴۶)

نمونه‌های متعددی را می‌توان در باب نقش‌آفرینی امنیتی شبکه‌های اجتماعی در سطوح کلان سیاسی، اجتماعی و ... مورد بحث قرار داد. در جریان حوادث سیاسی و اعتراضات اجتماعی در دی‌ماه ۱۳۹۶ و آبان‌ماه ۹۸، اثرگذاری سیاسی و امنیتی شبکه‌های اجتماعی در جامعه ایران بسیار برجسته بود و این شبکه‌ها در زمینه آموزش خشونت، سازمان‌دهی، بسیج و هدایت اعتراضات نقش جدی ایفا کردند. تهدیدها و چالش‌های منتج از شبکه‌های اجتماعی تنها به چنین مواردی محدود نشد و این شبکه‌ها در حوزه‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، تأثیرات عمیقی بر جای می‌گذارند. (لطیفی‌مهر و میراسماعیلی، ۱۳۹۳: ۲۱)

با بررسی منابع متعدد، برخی از مهم‌ترین تهدیدات امنیتی ناشی نقش‌آفرینی رسانه‌های اجتماعی و در بستر فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی در جدول ذیل مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۱	استثنا سازی از شرایط ایران	رسانه‌ها خصوصاً شبکه‌های اجتماعی با استفاده از تکنیک برجسته‌سازی بر روی وقایع ایران تمرکز می‌کنند و ... این‌گونه القاء می‌کنند که صرفاً مردم ایران گرفتار مشکلات هستند.
۲	ایجاد اختلافات قومی و مذهبی در جامعه ایرانی	رسانه‌ها با تمرکز تنوع و گسل‌های موجود در جامعه ایرانی، زمینه اختلاف بین مردم و همچنین بین مردم و حاکمیت را فراهم کنند.
۳	برجسته‌سازی و تحریف وضعیت پیش از انقلاب و تخریب حافظه تاریخی جامعه	جریان رسانه‌ای در سال‌های اخیر با برجسته‌سازی فضای پیش از انقلاب و مقایسه تحریف شده با انقلاب اسلامی سعی دارد ذهنیت نسل جوان را نسبت به انقلاب تخریب کند و رژیم پهلوی را تطهیر کند. (دارابی، ۱۳۹۷: ۲۵)
۴	ایجاد دوقطبی در جامعه و بین مردم و حاکمیت پیرامون مسائل مختلف	رسانه‌های اجتماعی در شکل‌گیری قطبش عقاید و باورها، نقش موثری دارند، «اطلاع‌رسانی برخط»، عامل تشدید قطبی در جامعه است و قطبیده‌ترین انواع جامعه، جامعه اطلاعاتی است و این وضعیت به ویژه در جامعه ایرانی در سال‌های اخیر و پیرامون مسائل مختلف روی داده است. (پورخصالیان، ۱۳۹۹: ۲)
۵	واکنش‌های هیجانی و رادیکال نسبت به مسائل مختلف	برخط و لحظه‌ای بودن شبکه‌های اجتماعی در کنار امکان شبکه‌ای و گروهی عمل کردن این پلتفرم‌ها موجب شده است که نوعی «انبوه خلق اتفاقی» ایجاد شود. فکر منطقی کم، روح انتقادگری بالا و زیاده‌روی در بروز احساسات، احساس و هیجان از ویژگی‌های انبوه خلق است. (البرزی، ۱۳۹۵: ۱۲)
۶	مرجعیت یافتن سلبریتی‌ها در مسائل مختلف	فرهنگ سلبریتی برآمده از رسانه‌های اجتماعی است. (مولایی، ۱۳۹۵: ۵۸) واقعیت آن است که مرجعیت سلبریتی‌ها در سال‌های اخیر در جامعه ایرانی توسعه یافته است. (محمدی، مرادی و رضایی، ۱۳۹۶: ۳۴)
۷	رواج اخبار جعلی	اخبار جعلی که بر بستر رسانه‌های اجتماعی، مجالی مناسب‌تر برای تولید و انتشار یافته، به یک نگرانی جدی بدل شده است. (سلطانی‌فر، ۱۳۹۶: ۴۶) این پدیده در سال‌های اخیر در جامعه ایرانی توسعه چشمگیری یافته است. (محمدی و آزادی، ۱۳۹۹: ۷۷)

جدول شماره ۱: برخی تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی

ب) روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف یک تحقیق کاربردی است. هدف تحقیقات کاربردی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص است. به عبارت دیگر، تحقیقات کاربردی به سمت کاربرد عملی دانش هدایت می‌شود. (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۵: ۱۲) همچنین پژوهش حاضر از نظر شیوه گردآوری داده‌ها یک تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی است. در این رویه، پژوهشگران پیمایش داده‌های کمی و عددی را با استفاده از پرسش‌نامه یا مصاحبه گردآوری می‌کنند و با استفاده از فنون آماری، روندهای پاسخ سؤال‌ها را توصیف و سؤال یا فرضیه را آزمون می‌کنند. (دانایی‌فرد، الوانی و آذر، ۱۳۹۲: ۱۴) در این تحقیق از روش «رجوع به افراد مطلع» به صورت غیرحضوری و از ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده که از جمله روش‌های گردآوری اطلاعات میدانی محسوب می‌گردد. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۶: ۲۳) جامعه آماری پژوهش هم شامل ۴۰ نفر از خبرگان و کارشناسان ارتباطات، مدیریت رسانه و روزنامه‌نگاری در دانشگاه‌های مختلف سطح شهر تهران (صداوسیما، آزاد اسلامی تهران مرکز، تهران و علامه طباطبایی) و همچنین فعالین رسانه‌ای و متخصص در حوزه سواد رسانه‌ای و مسائل امنیتی است. با توجه به اندک بودن متخصصان مربوطه، نمونه برابر با جامعه آماری است. روش نمونه‌گیری در این پژوهش نیز، تمام‌شماری و هدفمند است؛ چراکه تعداد افراد جامعه مورد مطالعه چندان زیاد نبوده، نمونه‌گیری ضرورتی نداشته است. (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۵: ۱۷۹)

جهت کسب نظر خبرگان و بر اساس مبانی نظری پژوهش و مشاوره کارشناسان، پرسش‌نامه محقق ساخته و تدوین گردید و تهدیدات ناشی از فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی در چهار حوزه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی صورت‌بندی شد. روایی صوری پرسش‌نامه توسط خبرگان تأیید شد و به منظور تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. بدین منظور نمونه اولیه شامل ۱۵ پرسش‌نامه پیش‌آزمون گردید و سپس با استفاده از داده‌های به‌دست آمده از این پرسش‌نامه‌ها، میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد. همانطور که مشاهده می‌شود پرسش‌نامه مورد استفاده از قابلیت اعتماد یا پایایی لازم برخوردار است.

تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
۲۲	.۸۶۵

در ادامه و پس از کسب نظرات خبرگان در قالب پرسش‌نامه، اطلاعات کسب‌شده با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

ج) تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

در این بخش جداول فراوانی پاسخ‌های هر یک از گویه‌های پرسش‌نامه تحقیق همراه با نمودار میله‌ای مربوط ارائه می‌شود. برای مقایسه میزان موافقت و مخالفت با متغیرها در پرسش‌نامه از معیاری با عنوان «فراوانی» و «درصد فراوانی» در هر متغیر استفاده شده که به معنی جمع نمرات داده شده در هر گویه متغیر است و بیانگر میزان موافقت و مخالفت با گویه‌های آن متغیر است:

۱. شناسایی و بررسی تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایران**۱. ایجاد شکاف و توسعه فضای قطبی در میان جامعه ایران**

براساس داده‌های کسب‌شده از طریق پرسش‌نامه، ۳۰ درصد از پاسخ‌دهندگان به میزان «خیلی زیاد» و ۶۲٫۵ درصد نیز در حد «زیاد»، «ایجاد شکاف و توسعه فضای قطبی در میان جامعه» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی دانسته‌اند. ۷٫۵ درصد نیز ایجاد شکاف و توسعه فضای قطبی در میان جامعه در حد متوسطی به‌عنوان تهدید پایین بودن سواد رسانه‌ای ذکر کرده‌اند. با توجه به این نتایج به نظر می‌رسد «ایجاد شکاف و توسعه فضای قطبی در میان جامعه» از تهدیدات سیاسی قابل توجه فقر سواد رسانه‌ای در میان جامعه ایرانی است. موضوعی که در سال‌های اخیر به‌صورت مستمر پیرامون موضوعات و مسائل مختلف در سطوح گوناگون در فضای جامعه رخ داده است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۲	۲۵	۳	-	-
درصد	۳۰٫۰۰	۶۲٫۵	۷٫۵	-	-

جدول شماره ۱: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱ و درصد آنها

۲. کاهش اعتماد سیاسی شهروندان به نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران و کارگزاران آن

طبق داده‌ها، ۳۷٫۵ درصد از پاسخ‌دهندگان به میزان «خیلی زیاد» و ۴۵ درصد نیز به میزان «زیاد»، «کاهش اعتماد سیاسی به نظام ج.ا.ا و کارگزاران آن» را به‌عنوان یکی از تهدیدات ناشی از فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی دانسته‌اند. برآیند پاسخ‌ها مشخص می‌سازد که مقوله «کاهش اعتماد سیاسی به نظام ج.ا.ا و کارگزاران آن» از تهدیدات سیاسی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. برآوردهای کارشناسی و نتایج نظرسنجی‌های ملی در سال‌های اخیر نیز اشاره به این امر دارد که با فراگیری شبکه‌های اجتماعی در جامعه ایرانی سال‌های اخیر، سرمایه اجتماعی نظام ج.ا.ا به‌ویژه اعتماد سیاسی شهروندان به آن روند کاهشی را تجربه می‌کند.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۵	۱۸	۶	۱	-
درصد	۳۷,۵	۴۵	۱۵	۲,۵	-

جدول شماره ۲: فراوانی پاسخ‌ها به سوال شماره ۲ و درصد آنها

۳. تأثیرپذیری بالا از عملیات روانی - رسانه‌های کشورهای بیگانه و متخاصم علیه امنیت و منافع ملی کشور براساس داده‌های کسب شده، ۶۰ درصد از پاسخ‌گویان به میزان «خیلی زیاد» و ۲۷,۵ درصد دیگر نیز در حد «زیاد»، «تأثیرپذیری بالا از عملیات روانی - رسانه‌های کشورهای بیگانه و متخاصم علیه امنیت و منافع ملی کشور» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه شناسایی کرده‌اند. فراوانی پاسخ‌ها نشان می‌دهد بین مقوله «تأثیرپذیری بالا از عملیات روانی - رسانه‌های کشورهای بیگانه و متخاصم علیه امنیت و منافع ملی کشور» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» رابطه معناداری وجود دارد. بررسی‌هایی علمی و نظرات کارشناسی نیز حاکی از آن است که دسترسی و اثرگذاری بیگانگان بر افکار عمومی داخلی در دهه ۹۰ و پس از فراگیری شبکه‌های اجتماعی، گسترش یافته است. اثرپذیری کاربران ایرانی در انتخابات‌ها و حوادثی چون آبان ۹۸ از برنامه‌های رسانه‌ای بیگانگان، ملموس بوده است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۲۴	۱۱	۴	۱	۰
درصد	۶۰	۲۷,۵	۱۰	۲,۵	۰

جدول شماره ۳: فراوانی پاسخ‌ها به سوال شماره ۳ و درصد آنها

۴. نشر و مصرف اخبار جعلی و شایعات در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی براساس داده‌ها، ۵۲,۵ درصد از پاسخ‌گویان در حد «خیلی زیاد» و ۳۲,۵ درصد دیگر به میزان «زیاد»، «نشر و مصرف اخبار جعلی و شایعات در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات امنیتی ناشی از فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. با توجه به فراوانی پاسخ‌ها مشخص می‌شود بین مقوله «نشر و مصرف اخبار جعلی و شایعات در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد و شدت این ارتباط قوی است. لذا این مقوله جزو تهدیدات فرهنگی - امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. همچنین طبق نظرات کارشناسی، حجم اخبار جعلی و شایعات در فضای مجازی کشور بسیار بالاست و این وضعیت به‌ویژه در تحولات سیاسی - اجتماعی تشدید می‌شود.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۲۱	۱۳	۵	۱	۰
درصد	۵۲,۵	۳۲,۵	۱۲,۵	۲,۵	۰

جدول شماره ۴: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۴ و درصد آنها

۵. مرجعیت یافتن سلبریتی‌ها در تحولات سیاسی - اجتماعی

۴۵ درصد از پاسخ‌گویان در حد خیلی زیاد و ۳۲,۵ درصد دیگر نیز در سطح «زیاد» «مرجعیت یافتن سلبریتی‌ها در تحولات سیاسی - اجتماعی» را به‌عنوان تهدید شناسایی کرده‌اند. به عبارتی، بین مقوله «مرجعیت یافتن سلبریتی‌ها در تحولات سیاسی - اجتماعی» و به حاشیه رفتن مراجع اجتماعی همانند روشنفکران و روحانیون» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد و شدت این ارتباط قوی است. از این رو این مقوله جزو تهدیدات اجتماعی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. واقعیت آن است که برخی از سلبریتی‌ها در شبکه‌های اجتماعی دارای میلیون‌ها دنبال‌کننده هستند و این امر انگیزه و توان اثرگذاری نسبتاً بالایی در تحولات سیاسی - اجتماعی برای آنان فراهم آورده است. در سال‌های اخیر کنش‌گری آنان در عرصه عمومی به شدت افزایش یافته است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۸	۱۳	۷	۲	۰
درصد	۴۵	۳۲,۵	۱۷,۵	۵	۰

جدول شماره ۵: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۵ و درصد آنها

۶. توسعه واگرایی و تشدید شکاف دولت - ملت

۲۷,۵ درصد از پاسخ‌دهندگان در حد «خیلی زیاد» و ۳۷,۵ درصد نیز به میزان «زیاد»، «توسعه واگرایی سیاسی و تشدید شکاف دولت - ملت» را به‌عنوان تهدید پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی دانسته‌اند. برآیند پاسخ‌ها مشخص می‌سازد که مقوله «کاهش اعتماد سیاسی به نظام ج. ا. و کارگزاران آن» از تهدیدات سیاسی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۱	۱۵	۱۰	۳	۱
درصد	۲۷,۵	۳۷,۵	۲۵	۷,۵	۲,۵

جدول شماره ۶: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۶ و درصد آنها

۷. ایجاد یا توسعه اختلافات قومی و مذهبی

با توجه به اطلاعات فراوانی پاسخ‌ها، ۱۷,۵ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۴۰ درصد دیگر به میزان «زیاد»، «گسترش اختلافات قومی و مذهبی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. پس می‌توان گفت بین مقوله «گسترش اختلافات قومی و مذهبی» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» رابطه معناداری وجود دارد اما شدت این رابطه قوی نیست. بر این اساس، می‌توان گفت توسعه اختلافات قومی و مذهبی از تهدیدات سیاسی فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۷	۱۶	۱۶	۱	۰
درصد	۱۷,۵	۴۰	۴۰	۲,۵	۰

جدول شماره ۷: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۷ و درصد آنها

۸. توسعه رادیکالیسم و خشونت در فضای سیاسی و اجتماعی

طبق پاسخ‌ها، ۱۷,۵ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۳۵ درصد دیگر به میزان «زیاد»، «توسعه رادیکالیسم و خشونت در فضای سیاسی و اجتماعی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات امنیتی ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. با توجه به فراوانی پاسخ‌ها، بین مقوله «توسعه رادیکالیسم و خشونت در فضای سیاسی و اجتماعی» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد اما شدت این ارتباط متوسط است. بر این اساس می‌توان گفت این مقوله جزو تهدیدات سیاسی - امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. طبق نظر کارشناسان، آموزش خشونت توسط برخی گروه‌های برانداز و بیگانگان در فضای مجازی، توسعه یافته و این امر سبب توسعه خشونت در اعتراضات اجتماعی شده است که نمونه بارز آن در آبان‌ماه ۹۸ مشاهده شد.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۷	۱۴	۱۸	۱	۰
درصد	۱۷,۵	۳۵	۴۵	۲,۵	۰

جدول شماره ۸: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۸ و درصد آنها

۹. تغییر جایگاه ظالم و مظلوم و تطهیر چهره دشمنان مردم ایران

با توجه به داده‌های کسب‌شده، ۳۲,۵ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۵۲,۵ درصد دیگر نیز

در سطح «زیاد»، «تغییر جایگاه ظالم و مظلوم و تطهیر چهره دشمنان مردم ایران» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای محسوب کرده‌اند. بر این اساس، بین مقوله «تغییر جایگاه ظالم و مظلوم و تطهیر چهره دشمنان مردم ایران» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد. شدت این ارتباط قوی است و این مقوله جزو تهدیدات سیاسی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۳	۲۱	۵	۱	۰
درصد	۳۲,۵	۵۲,۵	۱۲,۵	۲,۵	۰

جدول شماره ۹: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۹ و درصد آنها

۱۰. ایجاد و گسترش ناامیدی نسبت به آینده (احساس بی‌آیندگی)

با توجه به اطلاعات فراوانی پاسخ‌ها، ۳۵ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۴۰ درصد دیگر در سطح «زیاد»، «ایجاد و گسترش ناامیدی نسبت به آینده یا احساس بی‌آیندگی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی می‌دانند. در نتیجه بین مقوله «ایجاد و گسترش ناامیدی نسبت به آینده یا احساس بی‌آیندگی» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد. شدت این ارتباط قوی است. بر این اساس می‌توان این مقوله را جزو تهدیدات اجتماعی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی تلقی کرد. پیمایش‌های انجام‌شده در سال‌های اخیر نیز نشان از گسترش ناامیدی در جامعه ایرانی دارد. با توجه به نظر کارشناسان، بخشی از این پدیده متأثر از حجم بالای اخبار منفی در فضای شبکه‌های اجتماعی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۴	۱۶	۷	۲	۱
درصد	۳۵	۴۰	۱۷,۵	۵	۲,۵

جدول شماره ۱۰: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۰ و درصد آنها

۱۱. به حاشیه رفتن مطالبات و مسائل ملی و اولویت‌دار و برجسته شدن مسائل فرعی و حاشیه‌ای

بر مبنای داده‌های کسب‌شده، ۳۵ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۴۷,۵ درصد دیگر نیز به‌میزان «زیاد»، «به حاشیه رفتن مطالبات و مسائل ملی و اولویت‌دار و برجسته شدن مسائل فرعی و حاشیه‌ای» را به‌عنوان یکی از تهدیدات امنیتی ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی تلقی کرده‌اند. بنابراین می‌توان گفت بین مقوله «به حاشیه رفتن مطالبات و مسائل ملی و اولویت‌دار» و «فقر

شناسایی و اولویت‌بندی آسیب‌ها و تهدیدهای فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی □ ۱۲۵

سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد. شدت این ارتباط قوی است. لذا این مقوله جزو تهدیدات اجتماعی - امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۴	۱۵	۱۰	۱	۰
درصد	۳۵	۳۷,۵	۲۵	۲,۵	۰

جدول شماره ۱۱: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۱ و درصد آنها

۱۲. واکنش‌های هیجانی و احساسی نسبت به تحولات و مسائل ملی و محلی

طبق داده‌های پرسش‌نامه، ۳۵ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۳۷,۵ درصد دیگر به میزان «زیاد»، «واکنش‌های هیجانی و احساسی نسبت به تحولات و مسائل ملی و محلی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. یعنی بین «واکنش‌های هیجانی و احساسی نسبت به تحولات و مسائل ملی و محلی» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد و شدت این ارتباط قوی است. از این‌رو این مقوله جزو تهدیدات فرهنگی - امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. به باور کارشناسان، به دلایل مختلف از جمله ساختار شبکه‌های اجتماعی و مرجعیت‌یابی سلبریتی‌ها، کنش هیجانی و احساسی در میان کاربران فضای مجازی غلبه دارد و این وضعیت به کرات در سال‌های اخیر مشاهده شده است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۴	۱۵	۱۰	۱	۰
درصد	۳۵	۳۷,۵	۲۵	۲,۵	۰

جدول شماره ۱۲: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۲ و درصد آنها

۱۳. سطحی‌نگری و عوام‌زدگی در تحلیل مسائل سیاسی - اجتماعی

براساس پاسخ‌ها، ۳۰ درصد به میزان «خیلی زیاد» و ۳۷,۵ درصد دیگر نیز در سطح «زیاد»، «سطحی‌نگری و عوام‌زدگی در تحلیل مسائل مختلف جامعه» را به‌عنوان یکی از تهدیدات امنیتی ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. پس می‌توان گفت بین «سطحی‌نگری و عوام‌زدگی در تحلیل مسائل» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد و شدت این ارتباط قوی است. لذا این مقوله جزو تهدیدات فرهنگی - امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۲	۱۵	۱۰	۲	۱
درصد	۳۰	۳۷,۵	۲۵	۵	۲,۵

جدول شماره ۱۳: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۳ و درصد آنها

۱۴. برجسته‌سازی ضعف‌ها و توسعه خودکم‌بینی (نسبت به دستاوردها و توانمندی‌های ملی) بر اساس داده‌ها، ۳۰ درصد از پاسخ‌گویان به میزان «خیلی زیاد» و ۴۰ درصد دیگر در حد «زیاد»، «برجسته‌سازی ضعف‌ها و توسعه خودکم‌بینی نسبت به دستاوردها و توانمندی‌های ملی» را در سطح «خیلی زیاد» به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. بر این اساس می‌توان گفت این مقوله جزو تهدیدات فرهنگی - امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. به‌ویژه جریان‌های اپوزیسیون و بیگانگان در چنین فضایی، مستمراً به طرح نقاط ضعف و کاستی‌ها پرداخته و با زیرسؤال بردن و مخدوش‌سازی دستاوردها، سعی در ایجاد تصویری درمانده از ایران دارند.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۲	۱۶	۶	۵	۱
درصد	۳۰	۴۰	۱۵	۱۲,۵	۲,۵

جدول شماره ۱۴: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۴ و درصد آنها

۱۵. وارونه‌نمایی تاریخ معاصر و تحریف وضعیت پیش و پس از انقلاب با توجه به پاسخ‌ها، ۲۷,۵ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۴۷,۵ درصد دیگر نیز به میزان «زیاد»، «وارونه‌نمایی تاریخ معاصر و تحریف وضعیت پیش و پس از انقلاب» را به‌عنوان یکی از تهدیدات ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. در نتیجه بین مقوله «وارونه‌نمایی تاریخ معاصر و تحریف وضعیت پیش و پس از انقلاب» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد. شدت این ارتباط قوی است. لذا این مقوله جزو تهدیدات فرهنگی - امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۱	۱۹	۸	۱	۱
درصد	۲۷,۵	۴۷,۵	۲۰	۲,۵	۲,۵

جدول شماره ۱۵: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۵ و درصد آنها

۱۶. ترویج سبک زندگی و عادات فرهنگی نامطلوبِ عموماً غربی و بی‌بندوباری

براساس داده‌های کسب‌شده، ۳۰ درصد از پاسخ‌گویان در سطح «خیلی زیاد» و ۲۷,۵ درصد دیگر در سطح «زیاد»، «ترویج سبک زندگی و عادات فرهنگی نامطلوبِ عموماً غربی و بی‌بندوباری» را به‌عنوان یکی از تهدیدات ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. در نتیجه، بین مقوله «ترویج سبک زندگی و عادات فرهنگی نامطلوبِ عموماً غربی و بی‌بندوباری» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد. شدت این ارتباط متوسط است. به‌طور کلی این مقوله جزو تهدیدات فرهنگی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۲	۱۱	۱۵	۱	۱
درصد	۳۰	۲۷,۵	۳۷,۵	۲,۵	۲,۵

جدول شماره ۱۶: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۶ و درصد آنها

۱۷. کاهش ثبات بازار و برهم‌زدن آرامش فضای اقتصادی

با توجه به پاسخ‌ها، ۲۷,۵ درصد از پاسخ‌گویان به میزان «خیلی زیاد» و ۲۷,۵ درصد دیگر در حد «زیاد»، «کاهش ثبات بازار و برهم‌زدن آرامش فضای اقتصادی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. با توجه به فراوانی پاسخ‌ها مشخص می‌شود بین مقوله «کاهش ثبات بازار و برهم‌زدن آرامش فضای اقتصادی» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد اما شدت این ارتباط متوسط است. بنابراین این مقوله جزو تهدیدات اقتصادی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است. باید گفت در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ و پس از خروج آمریکا از برجام، عملیات رسانه بیگانگان از طریق رسانه‌ها، به‌ویژه در بستر شبکه‌های اجتماعی، تأثیر قابل‌توجهی بر ایجاد تنش و بی‌ثباتی اقتصادی (مانند افزایش قیمت ارز و برخی کالاها) در درون کشور داشت.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۱	۱۱	۱۴	۴	۰
درصد	۲۷,۵	۲۷,۵	۳۵	۱۰	۰

جدول شماره ۱۷: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۷ و درصد آنها

۱۸. توسعه ذهنیت کم‌یابی در میان شهروندان در شرایط خاص (همانند تحریم یا بحران‌های طبیعی

یا سیاسی)

بر مبنای پاسخ‌ها، ۱۵ درصد از پاسخ‌گویان به میزان خیلی زیاد و ۳۵ درصد دیگر در حد زیاد، «توسعه

ذهنیت کمبود کالا و اجناس در میان شهروندان و سپس احتکار و ... در شرایط خاص» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. با توجه به فراوانی پاسخ‌ها مشخص می‌شود بین مقوله «توسعه ذهنیت کمبود کالا و اجناس در میان شهروندان و سپس احتکار و ... در شرایط خاص» و «فقر سواد رسانه‌ای» ارتباط معناداری وجود دارد اما شدت این ارتباط متوسط است. در نتیجه این مقوله جزو تهدیدات اقتصادی فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۶	۱۴	۱۶	۲	۲
درصد	۱۵	۳۵	۴۰	۵	۵

جدول شماره ۱۸: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۸ و درصد آنها

۱۹. اثرگذاری منفی بر ارزش پول ملی در برخی از تحولات و مقاطع

با توجه به اطلاعات فراوانی پاسخ‌ها، ۷,۵ درصد از پاسخ‌گویان به میزان «خیلی زیاد» و ۲۷,۵ درصد دیگر به میزان «زیاد»، «اثرگذاری منفی بر ارزش پول ملی در برخی از تحولات و مقاطع» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. بنابراین بین مقوله «اثرگذاری منفی بر ارزش پول ملی در برخی از تحولات و مقاطع» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد اما شدت این ارتباط ضعیف است. می‌توان گفت این مقوله جزو تهدیدات اقتصادی امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۳	۱۱	۱۹	۵	۲
درصد	۷,۵	۲۷,۵	۴۷,۵	۱۲	۵

جدول شماره ۱۹: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۱۹ و درصد آنها

۲۰. تکمیل و تقویت اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی دشمن علیه کشور

براساس داده‌ها، ۱۷,۵ درصد از پاسخ‌گویان به میزان خیلی زیاد و ۴۲,۵ درصد دیگر در حد زیاد، «تکمیل و تقویت اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی دشمن علیه کشور به‌ویژه در بعد روانی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات امنیتی ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. با توجه به فراوانی پاسخ‌ها مشخص می‌شود بین مقوله «تکمیل و تقویت اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی دشمن علیه کشور

به‌ویژه در بعد روانی» و «تهدیدات امنیتی ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد. شدت این ارتباط متوسط است. چراکه ۳۰ درصد سطح ارتباط را متوسط و ۱۰ درصد نیز در سطح کم و خیلی کم توصیف کرده‌اند.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۷	۱۷	۱۲	۲	۲
درصد	۱۷,۵	۴۲,۵	۳۰	۵	۵

جدول شماره ۲۰: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۲۰ و درصد آنها

۲۱. استثناء‌سازی از شرایط ایران در میان جامعه بین‌المللی به‌عنوان تنها کشور در مانده در ذهن شهروندان طبق داده‌ها، ۳۵ درصد از پاسخ‌گویان به میزان «خیلی زیاد» و ۳۷,۵ درصد دیگر نیز در حد «زیاد»، «استثناء‌سازی از شرایط ایران در میان جامعه بین‌المللی به‌عنوان تنها کشور در مانده در ذهن شهروندان» را به‌عنوان یکی از تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. با توجه به فراوانی پاسخ‌ها مشخص می‌شود بین مقوله «استثناء‌سازی از شرایط ایران در میان جامعه بین‌المللی به‌عنوان تنها کشور در مانده در ذهن شهروندان» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد و شدت این ارتباط قوی است. لذا این مقوله جزو تهدیدات اجتماعی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۴	۱۵	۱۰	۱	۰
درصد	۳۵	۳۷,۵	۲۵	۲,۵	۰

جدول شماره ۲۱: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۲۱ و درصد آنها

۲۲. تقویت اقتصاد شایعه و توان تولید اخبار جعلی
براساس داده‌های کسب‌شده، ۲۵ درصد از پاسخ‌گویان به میزان «خیلی زیاد» و ۵۵ درصد دیگر در حد «زیاد»، «تقویت اقتصاد شایعه و توان تولید اخبار جعلی» را به‌عنوان یکی از تهدیدات امنیتی ناشی از فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی محسوب کرده‌اند. بر این اساس باید گفت بین مقوله «تقویت اقتصاد شایعه و توان تولید اخبار جعلی» و «فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی» ارتباط معناداری وجود دارد. شدت این ارتباط قوی است و این مقوله جزو تهدیدات اقتصادی امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
فراوانی	۱۰	۲۲	۷	۱	۰
درصد	۲۵	۵۵	۱۷,۵	۲,۵	۰

جدول شماره ۲۲: فراوانی پاسخ‌ها به سؤال شماره ۲۲ و درصد آنها

۲. اولویت‌بندی تهدیدات

براساس داده‌های کسب‌شده، اهمیت و اولویت ابعاد چهارگانه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و مشخص شد که تهدیدات بیشتر در حوزه سیاسی قرار داشته و در اولویت‌بندی با سایر تهدیدات، جایگاه بالاتری دارد.

جدول ۴ - ۱. اولویت‌بندی تهدیدات امنیتی در ابعاد چهارگانه

ردیف	حوزه	میانگین
۱	سیاسی	۱/۹۸
۲	فرهنگی	۲/۰۳
۳	اجتماعی	۲/۰۶
۴	اقتصادی	۲/۳۱

در ادامه، تهدیدات مطرح در ابعاد چهارگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و بر اساس میانگین کسب‌شده رتبه‌بندی این تهدیدات به صورت ذیل مشخص گردید.

اولویت	تهدیدات	میانگین
۱	تأثیرپذیری بالا از عملیات روانی - رسانه‌های کشورهای بیگانه و متخاصم علیه امنیت و منافع ملی کشور	۱/۵۵
۲	نشر و مصرف اخبار جعلی و شایعات در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی	۱/۶۸
۳	ایجاد شکاف و توسعه فضای قطبی در میان جامعه پیرامون تحولات و مسائل مختلف	۱/۷۸
۴	مرجعیت یافتن سلبریتی‌ها در تحولات سیاسی - اجتماعی و به حاشیه رفتن مراجع اجتماعی همانند روشنفکران و روحانیون	۱/۸۲
۵	کاهش اعتماد سیاسی شهروندان به نظام سیاسی ج.ا.و کارگزاران آن	۱/۸۴
۶	تغییر جایگاه ظالم و مظلوم و تطهیر چهره دشمنان مردم ایران	۱/۸۵
۷	استثنا‌سازی از شرایط ایران در میان جامعه بین‌المللی به عنوان تنها کشور درمانده در ذهن شهروندان	۱/۹۲
۸	واکنش‌های هیجانی و احساسی نسبت به تحولات و مسائل ملی و محلی	۱/۹۵
۹	تقویت اقتصاد شایعه و توان تولید اخبار جعلی	۱/۹۸

اولویت	تهدیدات	میانگین
۱۰	ایجاد و گسترش ناامیدی نسبت به آینده (احساس بی‌آیندگی)	۲/۰۰
۱۱	وارونه‌نمایی تاریخ معاصر و تحریف وضعیت پیش و پس از انقلاب	۲/۰۵
۱۲	سطحی‌نگری و عوام‌زدگی در تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی	۲/۱۲
۱۳	برجسته‌سازی ضعف‌ها و توسعه خودکم‌بینی نسبت به دستاوردها و توانمندی‌های ملی	۲/۱۸
۱۴	ترویج سبک زندگی و عادات فرهنگی نامطلوبِ عموماً غربی و بی‌بندوباری	۲/۲۰
۱۵	توسعه واگرایی سیاسی و تشدید شکاف دولت	۲/۲۳
۱۶	کاهش ثبات بازار و برهم‌زدن آرامش فضای اقتصادی متأثر از نشر شایعات و اخبار جعلی	۲/۲۸
۱۷	ایجاد یا گسترش اختلافات قومی و مذهبی	۲/۳۰
۱۸	توسعه رادیکالیسم و خشونت در فضای سیاسی و اجتماعی	۲/۳۲
۱۹	تکمیل و تقویت اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی دشمن علیه کشور (به‌ویژه در بعد روانی)	۲/۳۸
۲۰	به حاشیه رفتن مطالبات و مسائل ملی و اولویت‌دار و برجسته شدن مسائل فرعی و حاشیه‌ای	۲/۵۰
۲۱	توسعه ذهنیت کمبود کالا و اجناس در میان شهروندان	۲/۵۵
۲۲	اثرگذاری منفی بر ارزش پول ملی در برخی از تحولات و مقاطع با توجه به نشر شایعات و عملیات رسانه‌ای بیگانگان	۲/۸۰

جدول شماره ۲: اولویت‌بندی تهدیدات امنیتی فقر سواد رسانه‌ای

نتیجه

به باور صاحب‌نظران، سواد رسانه‌ای یکی از مؤلفه‌هایی است که می‌تواند در تحدید یا تشدید اثرگذاری امنیتی رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، ایفای نقش کند. در جمهوری اسلامی ایران به‌دلیل تمرکز و عملیات روانی گسترده رسانه‌های بین‌المللی، فقر سواد رسانه‌ای و عضویت فراگیر شهروندان در شبکه‌های اجتماعی بیگانه، اثرگذاری ضدامنیتی رسانه‌ها دارای وضعیت پیچیده‌تری است و چالش‌های متعددی را به‌ویژه در یک دهه اخیر به وجود آورده است. هدف پژوهش کنونی، شناسایی و اولویت‌بندی تهدیدات امنیتی پایین بودن سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی بوده و بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش این‌گونه صورت‌بندی می‌شود: آسیب‌ها و تهدیدات فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی چیست و اولویت‌بندی آن چگونه است؟

برای پاسخ به این پرسش از روش تحلیل اسنادی و پیمایش بهره گرفته شد و با ابزار پرسش‌نامه محقق‌ساخته، نظر ۴۰ تن از خبرگان مرتبط، کسب گردید. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که در میان ابعاد چهارگانه، تهدیدهای سیاسی بیش از سایر ابعاد دارای اهمیت بوده و عمده تهدیدها ناشی از پایین بودن سواد رسانه‌ای در این زمینه قابل تعریف است. طبق نتایج پژوهش، آسیب‌ها و تهدیداتی چون توسعه

فضای قطبی و شکاف‌های اجتماعی، کاهش اعتماد سیاسی شهروندان به نظام ج.ا.، توسعه اختلافات قومی و مذهبی و توسعه رادیکالیسم و خشونت، از مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیداتی سیاسی فقر سواد رسانه‌ای می‌باشد.

پس از تهدیدهای سیاسی، تهدیدهای فرهنگی در رتبه دوم اهمیت از منظر خبرگان قرار دارد. براساس یافته‌ها، مواردی چون برجسته‌سازی ضعف‌ها و توسعه خودکم‌بینی، ترویج سبک زندگی و عادات فرهنگی نامطلوبِ عموماً غربی، سطحی‌نگری و عوام‌زدگی در تحلیل مسائل سیاسی - اجتماعی از مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیدات فرهنگی است که برآمده از فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

پس از تهدیدات سیاسی و فرهنگی، آسیب‌ها و تهدیدات اجتماعی در رتبه سوم اهمیت قرار دارد. در این راستا از منظر خبرگان، مواردی چون کاهش ناامیدی نسبت به آینده، مرجعیت‌یابی سلبریتی‌ها در تحولات اجتماعی، به حاشیه رفتن مطالبات و مسائل ملی و اولویت‌دار و برجسته شدن مسائل فرعی و حاشیه‌ای از مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیدات اجتماعی فقر سواد رسانه‌ای در جامعه است.

طبق یافته‌های پژوهش، آسیب‌ها و تهدیدات اقتصادی فقر سواد رسانه‌ای دارای کمترین اهمیت است. بر مبنای نظرات خبرگان، مواردی همچون کاهش ثبات بازار و برهم‌زدن آرامش فضای اقتصادی، تکمیل و تقویت اثرگذاری تحریم‌های اقتصادی دشمن علیه کشور، اثرگذاری منفی بر ارزش پول ملی و توسعه ذهنیت کم‌بایی در میان شهروندان در شرایط خاص مانند تحریم، از مهم‌ترین تهدیدات اقتصادی فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی است.

آنچه از پژوهش کنونی فهم می‌شود آن است که سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی بسیار ضعیف است و این امر، بازدارندگی نرم و روانی در برابر تهاجم رسانه‌ای توسط دشمنان را حداقلی ساخته و بستر لازم برای شکل‌گیری طیف وسیعی از آسیب‌ها و تهدیدها در ابعاد مختلف را فراهم آورده است. این وضعیت ضمن فزاینده ساختن تهدیدهای نرم، توازن میان ایران و دشمنان را در نبرد رسانه‌ای مخدوش کرده است. بنابراین مؤثرترین راهبرد برای کمینه ساختن این تهدیدها و آسیب‌ها و مقاوم‌سازی جامعه در برابر این نبرد رسانه‌ای، ارتقای سواد رسانه‌ای در جامعه به‌ویژه در میان نوجوانان و جوانان است و همگام با آن، بایستی توسعه شبکه ملی اطلاعات در ابعاد سه‌گانه زیرساخت، سرویس و محتوا، مورد توجه قرار گیرد.

در راستای این دو راهبرد، راهکارهایی چون: پاسخ‌گویی به‌هنگام و جامع به نیازهای خبری و اطلاعاتی شهروندان، تأسیس و راه‌اندازی مرکز مقابله با عملیات‌های روانی، تأمین زیرساخت‌های سخت‌افزاری مقابله همچون سیستم‌های داده‌کاوی و مانیتورینگ برای رصد فعالیت‌های رسانه‌ای دشمنان، توسعه تولید محتوا در باب سواد رسانه‌ای و تقویت آموزش آن، ملزم ساختن پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی خارجی جهت

شناسایی و اولویت‌بندی آسیب‌ها و تهدیدهای فقر سواد رسانه‌ای در جامعه ایرانی □ ۱۳۳

همکاری و اقدام قضایی و سایبری علیه عوامل داخلی و خارجی عملیات‌های روانی و همچنین، توسعه شبکه‌های اجتماعی و سرویس‌های بومی پیشنهاد می‌گردد. همچنین پیشنهاد می‌شود تا پژوهشی برای امکان‌سنجی راه‌اندازی مرکز امنیت رسانه‌ای اجتماعی و الزامات آن انجام گیرد.

منابع و مأخذ

۱. اخوان، محمدجواد، ۱۳۹۸، *اصول عمل‌آفندی در جنگ نرم*، روزنامه جوان، ۱۱/۰۹/۱۳۹۸.
۲. البری دعوتی، هادی، ۱۳۹۵، *آینده پژوهی رسانه*، تهران، نشر آثار فکر.
۳. براون، جیمز ای، ۱۳۸۵، «رویکردهای سواد رسانه‌ای»، *رسانه*، ش ۶۸.
۴. بوزان، باری، ۱۳۷۸، *مردم، دولت‌ها و هراس*، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۵. پاتر، جیمز، ۱۳۸۵، «تعریف سواد رسانه‌ای»، *فصلنامه رسانه*، ترجمه لیدا کاوسی. ش ۶۸.
۶. پاتر، جیمز، ۱۳۹۱، *بازشناسی رسانه‌های جمعی با رویکرد سواد رسانه‌ای*، ترجمه امیر یزیدیان، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران.
۷. پورخصالیان، عباس، ۱۳۹۹، *سکوت سواد*، خبرگزاری ایسنا، ۲۴/۰۶/۱۳۹۹.
۸. پورطهماسبی، سیاوش و آذر اتجور، ۱۳۸۷، «تأثیر رسانه و فناوری‌های نوین بر ظهور جامعه اطلاعاتی»، *پژوهش‌های ارتباطی*، ش ۷۵، ص ۵۷-۳۷.
۹. حافظ‌نیا، محمدرضا، ۱۴۰۱، *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، تهران، سمت.
۱۰. دارابی، علی، ۱۳۹۵، «ارتقای سواد رسانه‌ای و تأثیر آن بر تقویت توسعه سیاسی در جامعه ایرانی»، *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*، سال ۲۳، ش ۸۶.
۱۱. دانایی‌فرد، حسن، سید مهدی الوانی و عادل آذر، ۱۳۹۲، *روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت*، تهران، اشراقی.
۱۲. رضائیان، مجید، ۱۳۹۳، «شبکه‌های اجتماعی؛ چالش در تعریف افکار عمومی»، *رسانه*، سال ۲۵، ش ۱، ص ۹۰-۷۹.
۱۳. سرمد، زهره، عباس بازرگان و الهه حجازی، ۱۳۸۵، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران، آگاه، چ ۶.
۱۴. سلطانی‌فر، محمد، ۱۳۹۶، «اخبار جعلی و مهارت‌های مقابله با آن»، *فصلنامه رسانه*، سال ۲۸، ش ۳.

۱۳۴ □ فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، دوره ۱۹، پاییز ۱۴۰۱، ش ۷۰

۱۵. شکرخواه، یونس، ۱۳۸۸، «سواد رسانه‌ای چیست؟»، *رادیو*، ش ۵۰.
۱۶. عیوضی، محمدرحیم، ۱۳۸۸، «جهانی‌شدن و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی»، *مجله اندیشه انقلاب اسلامی*، سال ۲، ش ۶، ص ۱۵۱-۱۳۶.
۱۷. کانسیداین، دیوید، ۱۳۷۹، *درآمدی بر سواد رسانه‌ای*، ترجمه ناصر بلیغ، تهران، اداره کل تحقیق و توسعه صدا.
۱۸. کاویانی‌راد، مراد، ۱۳۸۳، «تحلیل فضایی مخاطرات محیطی و بحران‌های بوم‌شناسی در ایران»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال ۱۳، ش ۲، ص ۵۸-۳۳.
۱۹. گالبریت، جان کنت، ۱۳۷۱، *آنانومی قدرت*، ترجمه محبوبه مهاجر، تهران، انتشارات سروش.
۲۰. لطیفی‌مهر، مژگان و بی‌بی سادات میراسماعیلی، ۱۳۹۳، «نقش و جایگاه شبکه‌های اجتماعی در جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌ای*، ش ۴۶، ص ۴۰-۲۹.
۲۱. ماندل، رابرت، ۱۳۷۴، *چهره متغیر امنیت ملی*، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۲. ماندل، رابرت، ۱۳۷۷، *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۳. محمدی خانقاهی، محسن، ۱۳۹۹، «حاکمیت سایبری و امنیت ملی»، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
۲۴. محمدی خانقاهی، محسن؛ عبدالله مرادی و صفیه رضایی، ۱۳۹۶، «نقش شبکه‌های اجتماعی در جهت‌دهی به افکار عمومی و بسیج سیاسی»، *فصلنامه عملیات روانی*، ش ۴۹، ص ۸۶-۶۵.
۲۵. مهدی‌زاده، سید محمد مهدی، ۱۳۸۹، *نظر به‌های رسانه*، تهران، همشهری.
۲۶. مولایی، محمد مهدی، ۱۳۹۵، «گردش فرهنگ سلبریتی در رسانه‌های اجتماعی»، *فصلنامه جامعه، فرهنگ و رسانه*، سال ۵، ش ۲۱، ص ۸۰-۵۷.
۲۷. میرجلیلی، سید حسین، ۱۳۸۵، «نگاهی به تحول مفهوم سواد در عصر اطلاعات»، تهران، *فصلنامه مطالعات ملی و سازماندهی اطلاعات*، ش ۶۵، ص ۱۲۲-۱۰۹.
۲۸. یزدیان، امیر، ۱۳۹۱، «سواد رسانه‌ای؛ الزامی برای نسل جوان»، *مطالعات جوان و رسانه*، ش ۵.
29. Buzan, B., Wæver, O., Wæver, O., & De Wilde, J. 1998. *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
30. svetoka Sanda, 2016, "social media as a tool of hybrid warfare", *nato strategic communication centre of excellence*.